

ИЛИНДЕНЪ

1903—1926

Сборникъ въ паметъ на голъ-
мото македонско възстание

ИЗДАВА
МАКЕДОНСКОТО СТУДЕНТСКО ДРУЖЕСТВО
„ВАУДАРЪ“

СОФИЯ — 1926

КНИГА ПЕТА

СБОРНИКЪ
ИЛИНДЕНЬ

1903—1926

ВЪ ПАМЕТЬ НА ГОЛЪМОТО МАКЕДОНСКО ВЪЗСТАНИЕ

ИЗДАВА
МАКЕДОНСКОТО СТУДЕНТСКО ДРУЖЕСТВО
„ВАРДАРЪ“

ПЕЧАТНИЦА „ИВ. К. БОЖИНОВЪ“
НА СП. И Н. БОЖИНОВИ
СОФИЯ — УЛ. СОЛУНЪ № 30 — 1926.

Г. Баждаровъ

Изъ бѣлѣжника на единъ четникъ¹⁾

Януарий 1903 год. Окръжниятъ комитетъ, по заповѣдь на Централния, разпорежда да съберемъ точни свѣдения за разполагаемото оръжие въ района ни. Въ писмото изрично се упоменава да се направи описъ не само на кримкитѣ, мартинкитѣ, игленкитѣ пушки, но и на евзалийкитѣ и кременачкитѣ, на калъчкитѣ и дори голѣмитѣ касапски ножове. Окръжниятъ комитетъ иска още списъкъ на годнитѣ за оръжие членове въ околията ни.

Що означава това? Централниятъ комитетъ не прави ли общъ прѣгледъ на наличното оръжие и на бойнитѣ сили въ Организацията? Очевидно така е. Не прѣдстои ли възстание, та се събиратъ свѣдения за това що има, и за това, що липсва? По всѣка вѣроятностъ така е.

Но какъ ще питаме членоветѣ за кременачки и евзалийки? Нѣма ли това да се схване като слабостъ на Организацията? Нѣма ли да обезсърдимъ селянитѣ? Какво ще си кажатъ тѣ? Срѣщу бързometкитѣ маузери на войската ние най-примитивнитѣ ли пушки ще противопоставимъ?

Въ агитацията си, отъ нѣколко години насамъ, ние какви ли не аргументи трѣбваше да измисляме, за да насърдимъ едно население сандърдисвано съ вѣкове, да подигнемъ духа на това население, да импулсираме волята за свободенъ животъ у примиренитѣ съ робството, да заместимъ униетието съ бодростъ, да направимъ отъ покорната рая бунтовници. И най-проститѣ селяни съ здравия си смисълъ примѣрваха евентуалнитѣ сили на възстаницитѣ съ силата на една голѣма империя, разполагаща съ многобройна ре-

1) Вижъ Сборникъ „Илиндень“ 1924 г. стр. 10—18; 1925 г. стр. 21—26.

довна войска, дабрѣ въоръжена, снабдена изобилно съ модерни пушки, картечници, топове, муниции. Политическото тегло, икономическия гнетъ, постояннитѣ неправди се съзнаваха отлично отъ всички. Злото се чувствуваше, страданията бѣха трудно поносими—всичко това създаваше благоприятна почва за агитацията на апостолитѣ-революционери, но за да постигнатъ целта си тѣхнитѣ проповѣди, трѣбваше да се вдѣхне вѣра въ успѣха на бждащото възстание. И тази вѣра вече е създадена. Многобройнитѣ афери прѣзъ подготвителния периодъ на революцията, зачестилитѣ схватки между четитѣ и потеритѣ прѣзъ послѣднитѣ години, невъзможността на тази голѣма империя да се справи съ движението, което все по-вече и по-вече расте, вдѣхваха куражъ и вѣра и у най-голѣмитѣ скептици и у най-боязливитѣ. И когато вече е достигната тази най-голѣма побѣда, побѣдата надъ страха у роба, нѣма ли да всѣмъ разочарование въ могъществото на Организацията, нѣма ли да вмъкнемъ пакъ червея на съмнението въ душитѣ на хората, ако разбератъ, че и съ кременачки, съ евзалийки ще се биятъ? Да пристѣпимъ ли, прочее, къмъ пълното приложение на окръжното писмо? Ефектътъ отъ прочитането му на четата е неблагоприятенъ. Все пакъ рѣшаваме да изпълнимъ заповѣдта на по-висшето началство, което е съставено отъ високо-интелегентни мъже и ще да сж прѣцѣнили всичко не по-злѣ отъ насъ.

* * *

Ето ни въ с. Петрово (Демиръ-Хисарско), въ което отдавна не сме дошли. Въ него има турци, та не е пригодно за често квартируване на четата. Отъ тукъ почваме прилагането на окръжното. Повикахме членоветѣ на ржководното тѣло и десетаритѣ въ една селска кжща. Искамъ имъ свѣденията и ги записвамъ на едно тевтерче съ шифъръ. Когато споменахъ за кременачкитѣ и евзалийкитѣ, че трѣбва да кажатъ кой има подобно оръжие, присѣтстваващитѣ селяни се спогледаха. А единъ се обади:

„Учителю, ама какъ ще се биемъ съ такива пушки, когато, до като ги напълнимъ пакъ слѣдъ изстрелването, аскерътъ ще ни разсипе съ маузеритѣ, които изхвърлятъ по петъ наведнажъ?“

Правъ е. Но трѣбваше да се даде отговоръ. Обяснявамъ, че е невъзможно всички да се въоръжимъ съ манлихери, мартинки, бердани; много сме. Ще използваме и старитѣ пушки, като едни ще пълнятъ изпразненитѣ пушки, а други ще гърмятъ съ напълненитѣ кременачки и евзалийки. Наведохъ за примѣръ биткитѣ на черногорцитѣ съ турцитѣ. Черногорцитѣ, залостени въ своитѣ скали, истински орлови гнѣзда, сж се сражавали като женитѣ имъ сж пълнили пушкитѣ, а мжетѣ сж стреляли и не сж позволили на аскера да проникне въ земята имъ. Ще имаме и бомби, добавихъ, та слабото оржие ще се допълня съ доброто и по-свършеното.

Убедихъ ли ги? Успѣхъ ли да прѣдотвратя лошиятъ ефектъ отъ свѣденията за кременачкитѣ и евзалийкитѣ? Не напълно. И слѣдъ съвѣщание съ войводата и другаритѣ отъ четата рѣшихме въ другитѣ села да взимаме свѣдения само за кримкитѣ, мартинкитѣ, берданитѣ и манлихеритѣ; да пишемъ на окръжния комитетъ за всичко това, та ако, въпрѣки обясненията ни, пакъ настои за пълното изпълнение на наредбата, ще го направимъ.

* * *

Първитѣ дни на февруарий 1903 год. Гоце Дѣлчевъ пристигналъ въ Кара-къой (Неврокопско); това ни се съобщава съ едно кратко писъмце. Вика ни за срѣща тамъ и съ нашата—Демиръ-Хисарската чета. Писамцето ни намѣри въ Дивия центъръ (Кърчово), отдѣто може да се стигне въ Кара-къой за една нощъ. Приятна новина. Дѣдо Илия отдавна не е виждалъ Дѣлчева и се радва. Пъкъ ще има и да му се оплаче, че малко нѣщо е сторено за въоръжаването на нашата околия, макаръ и да сж събрани доста пари и внесени въ окръжния комитетъ, а оттамъ въ централния. Азъ не съмъ видѣлъ Дѣлчева точно отпрѣди година, и азъ се радвамъ. Но все пакъ минава ми и мисълта: достатъчно ли сме направили ние отъ своя страна за дѣлото, сме ли сторили възможното и нѣма ли да ни гълчи за слаба дѣятелностъ? Ние сме спокойни прѣдъ съвѣстѣта си, ала никой не може напълно обективно да прѣцѣни своята работа. . . .

Вървѣхме цѣла нощъ. Студено е, но поне е сухо; замръзнало е, та се ходи. Товарътъ ни тежи, както всѣкога

впрочемъ; по-дълго не можемъ да почиваме на едно мѣсто поради студа; почиваме по-често, та по-малко. Наближава да се съмне, но и ние наближаваме Кара-къой. Призори сме въ селото. То е чисто българско. Нѣма турци, нѣма и аскеръ. Всички сж заклетѣ. И да ни види нѣкой нѣма опасностъ за издайничество.

Завеждатъ ни въ една къща, опрѣдѣлена за квартира. Научаваме, че освѣнъ Дѣлчевъ съ четатата си, пристигнали сж и Неврокопската, Мелнишката и Сѣрската чети, разквартировани по разни къщи. Мене и дѣдо Илия заведоха въ къщата, дѣто е Гоце. Заварихме го да седи въ жгъла до огнището и да подхвърля една бомба между ржцѣтъ си. Не го бѣхъ видѣлъ въ комитски каяфетъ. Много му приличаше. Разцѣлувахме се. Тука е и Пѣйо Яворовъ, младиятъ поетъ, съ когото прѣди година и нѣщо ме запознахъ въ кафене „Македония“ въ София. Тогазъ редактираше в. „Дѣло“ и бѣ облеченъ съ жакетъ и мека шапка. Сега носѣше шеячена куртка и панталони като всички четници и една тъмна почти черна капа, съ формата на фесъ, седѣше на главата му. Видѣ ми се по-черенъ, отколкото го знаехъ; а съ тази оригинална шапка приличаше на персиецъ. Тука бѣха Димитъръ Гущановъ, нелегаленъ членъ на Сѣрскиятъ окръженъ комитетъ, Яне Сандански, мелнишки войвода, Атанасъ Тешовалията и Иванъ Даскала, иженарицаемия Копаранъ-Чаушъ, неврокопски войводи: въ неврокопско има двѣ чети; едната за селата отъ лѣво на Места, другата за тия на дѣсния брѣгъ. Тука е моя съселанинъ Георги Радевъ, бродилията, сѣрски войвода, Стоянъ Филиповъ, секретаръ на бай Атанасъ Тешовалията и пр. все познати другари,

На другия день почнаха съвѣщанията между Гоце, Гущановъ, Яворовъ, Сандански по работитѣ на Пиринския революционенъ окръгъ и прѣдстоящото възстание. Показани бѣха на докладъ и другитѣ войводи; всѣки да каже за своята околия. Въ Кара-Къой прѣстояхме четири дена. Поради голѣмото движение можехме да бждемъ разкрити. Рѣши се да се измѣстимъ. Като най-удобно мѣсто за едно по-продължително прѣстояване на толкозъ много хора бѣ посочена отъ Дѣдо Илия голѣмата карстова пещера Капе десетина километра на сѣверъ отъ с. Крушово, въ подножието на Али-Ботушъ. Така се наричаше тази естествена,

колиба, защото постоянно капятъ капки особено въ дъното ѝ, едно малко отдѣление надъ голѣмата пещера.

Вънка вали снѣгъ. Въ срѣдата гори огънь. До огъня сж Гоце и Яворовъ. Грѣятъ се и други, на които е студено. Повечето не усѣщатъ студа: играятъ хоро или надхвърлятъ каменъ. Отъ Крушово, — тамъ има постоянно аскеръ, — ношно врѣме ни носятъ товари хлѣбъ, мехове съ вино, сирене, месо. Димитъръ Запревъ отъ с. Старчища, отъ Неврокопската чета, прѣдлага да ни продоволствува съ месо. Той съ двама другари заминаха къмъ с. Търлисъ и слѣдъ день докараха два турски вола. Заклаха ги, одраха ги и нѣколко дена казанитѣ се пълнѣха съ месо. Виното се даваше на порции — по канче на ядене, да не направи нѣкой мераклия главата. Така прѣкарахме въ разговори, пѣсни, хорà, игри двѣ недѣли. Донесоха ни и вѣстници отъ София. Стари бѣха, но за Капе новинитѣ имъ бѣха прѣсни. Научаваме отъ тѣхъ, че дипломатията се е раздвижила по Македонския въпросъ. Рускиятъ и австрийскиятъ посланици въ Цариградъ накарали Високата Порта да въведе реформи въ Македония. Сжщественото въ тѣзи реформи е, че турскитѣ и арнаутскитѣ падари въ християнскитѣ села ще бждатъ замѣнени съ българи. Гоце казва, това е нищо, но то е начало, което прѣдвѣщава добри перспективи слѣдъ едно сериозно възстание. Падарскитѣ реформи сж послѣдица отъ революционното движение, което досега се проявяваше въ афери и схватки на четитѣ съ аскера, и на Джумайското възстание. Вѣроятността да добиемъ автономия на Македония подиръ възстанието е голѣма.

Стана дума да се фотографираме, тъкмо сме събрани всички чети на окржга, освѣнъ Разложката. Даскала Иванъ, копаранъ-чауша, прѣпоръчва да се извика българина фотографинъ, членъ на Организацията, отъ Зърнйово. Рѣчено сторено. Слѣдъ четири дена фотографътъ е въ Капе. Явява се споръ, какъ да се наредиме. Дѣдо Илия, нашия войвода, настоява четитѣ да се наредятъ по старшинство, т. е. най-първата околийска чета въ окржга да бжде най-напрѣдъ, задъ нея втората, третата и т. н. Дѣдо Илия иска и това по съображение, че другитѣ чети поотдѣлно вече се бѣха фотографирали по-рано, а Демиръ-Хисарската нѣмаше снимка. Гоце каза така да бжде и така стана. Гоце и Пѣйо Яворовъ

застанаха най-отзадъ между четниците, които Гоце водѣше съ себе си.

Гоце страда отъ стомашна болестъ, която го прихваща периодически. Седналъ до огъня кръсть—нозѣ, ржцѣтъ въ пояса, прѣвива се отъ болки. Дѣдо Илия прѣдлага да се измѣстимъ вече въ землището на Дивия Центъръ, Кърчово, едно, защото много стана стоенето тука, та можеше аскерътъ въ Крушово да усѣти и друго, една баба отъ с. Кърчово по-рано правѣла цѣръ за Гоце, та пакъ да му приготви . . .